

УДК 930.253+94(477):[75+76]

В. М. ШЕПЕЛЮК*

**УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У ТВОРАХ
ЖИВОПИСУ ТА ГРАФІКИ
(З АРХІВНИХ ЗІБРАНЬ ЦДАМЛМ УКРАЇНИ)**

Розкрито зміст окремих архівних документів, присвячених темі зображення українського козацтва у творах живопису та графіки.

Ключові слова: козацтво; фонд; малюнок; ілюстрації; ескіз; графіка; живопис.

Українських живописців завжди цікавила тема козаччини, національно-визвольних війн, історичних постатей, що відіграли вирішальну роль в історії України, це зокрема, Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Петро Сагайдачний, Северин Наливайко, Іван Сірко, Семен Палій, Іван Мазепа та ін.

Майстри пензля, починаючи з кінця XVIII ст. і до початку XX ст., зверталися до теми козацтва не тільки з метою “шараварщини” та своєрідної “екзотики”, бо, як відомо, у XIX ст. була “мода” в салонах Москви, Петербурга, серед знаті, вельмож на все “малоросійське”.

Багато талановитої молоді з України навчалася в Академії художеств у Петербурзі, залишившись у столиці царської Росії або повернувшись в Україну, ставали викладачами малювання, креслення, і все-таки були з рідною землею, з її історичним минулим і безрадісним сьогоденням.

Митці пензля намагалися доторкнутися до славної козацької минушини, навіть якщо це й було даниною моди на все “малоросійське”.

Серед українських живописців XIX – початку XX ст. до козацької теми зверталися С. Васильківський, О. Сластіон, М. Самокиш, І. Їжакевич, М. Пимоненко, К. Трутовський, Л. Жемчужников, Т. Шевченко, Ф. Красицький та ін.

Отож, спробуємо замислитися над змістом слів і словосполучень “козак”, “козаччина”, “Запорізька Січ”... Про що вони нам говорять, які думки будять у наших душах, душах українців XXI ст.?

Мабуть, не помилимося, коли в уяві спалахнуть образи сильних і мужніх, відданих рідній землі людей. Коли говоримо про козаків, то, перш за все, пригадуємо історичні козацькі пісні “Засвіт встали козаченьки”, “Ой, на горі та й женці жнуть”, “Їхав козак за Дунай”, “Ой,

* *Шепелюк Василь Миколайович* – начальник відділу використання інформації документів ЦДАМЛМ України.

Н. Григорова. Ілюстрація до повісті
І. Нечуя-Левицького “Запорожець”.

Офорт.

ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1,
спр. 119.

у полі жито”... , картину І. Рєпіна “Запорожці пишуть листа турецькому султану”, С. Васильківського “Козацький роз’їзд у степу”, Ф. Красицького “Гість із Запоріжжя”, М. Самокиша “Бій Максима Кривоноса з Ієремією Вишневецьким”, М. Пимоненка “Прощання козака з дівчиною”, твори М. Гоголя “Тарас Бульба”, “Страшна помста”, П. Куліша “Чорна рада”, Д. Мордовцева “Сагайдачний”, М. Старицького “Богдан Хмельницький”, танці “Гопак”, “Козачок”, опери С. Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”, М. Лисенка “Тарас Бульба”, К. Данькевича “Богдан Хмельницький”. Згадалися лише найбільш відомі джерела, бо всі годі перелічити. Хотілося, щоб знання про козацтво, Запорізьку Січ, на-

ших славних предків були повнішими, а для цього потрібно звернутися до незаперечних фактів, аргументів. І вони, звичайно, є – це архіви.

Ми поведемо розмову про архівні документи, музейні предмети ЦДАМЛМ України, що розповідають про художню спадщину, яку залишили нам діячі мистецтва щодо зображення українського козацтва і його славних мужніх представників.

Здавалося, неможливо нічого суттєвого знайти серед збережених мистецьких творів про козаків, цю неповторну сторінку нашої історії.

Серед архівних зібрань у ЦДАМЛМ України зберігаються твори живопису і графіки, присвячені темі українського козацтва.

Одним із найбільш відомих художників історичного жанру у живопису ХІХ – першої половини ХХ ст. є Іван Їжакевич – живописець і графік, який працював у галузі станкового й монументального живопису, книжкової та журнальної ілюстрації.

Автор численних картин і малюнків на історичні теми, на теми життя і творчості Т. Г. Шевченка, І. П. Котляревського, М. М. Коцюбинського...

У ЦДАМЛМ України зберігається особовий фонд митця (ф. 58, оп. 1). Серед матеріалів – начерк до картини “Кримський хан Девлет-Гірей під Москвою в 1571 році”, датований 1889 роком, матеріал і техніка – папір, олівець. Ця графічна робота – одна з найдавніших у фонді художника¹.

У музейному фонді І. Їжакевича зберігається два ескізи до картини на історичну тему, що являє собою поєднання минулого з історії України та сучасного життя для художника, а також до картини з умовною назвою “Путь на Московщину”, яка зображує похід козацького війська на Москву (ймовірно, під проводом гетьмана П. Сагайдачного у 1618 році)².

У фонді № 119 українського художника Михайла Дерегуса зустрічаємо матеріали книжкової графіки, ілюстрації до роману Н. Рибак “Переяславська рада”, що стосуються окремих сюжетних ліній, пов’язаних із Богданом Хмельницьким (папір, олівець, 1955 р.)³.

Відомо, що в колекції письменника Н. Рибак зберігаються дві картини на історичну тему – “Козацька пісня”, “На Переяславській раді” (полотно, олія, 1950-і рр.)⁴.

Козацька тема цікавила художника Віктора Савіна (ф. 165, оп. 1). Серед графічних робіт митця – тематичний малюнок “Богдан Хмельницький під Збаражем” (1950-ті рр.)⁵.

Книжкову графіку України неможливо уявити без імен Володимира Фатальчука та Ольги Юнак (ф. 924, оп. 1). У фонді цих художників-графіків зберігаються обкладинки, форзаці, шмуцтитули, заставки до романів Івана Ле “Хмельницький”, Натана Рибак “Переяславська рада” (1948, 1953)⁶.

В іншого відомого українського живописця Валентина Гавриловича Литвиненка (ф. 1000) серед безлічі малюнків, які зберігаються у його фонді, вдалося відшукати ілюстрацію до повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”⁷.

Тема козацтва зустрічається у театральньо-декораційних ескізах фонду № 237 Анатолія Галактіоновича Петрицького, який виконував їх до опер М. Лисенка “Тарас Бульба”, К. Данькевича “Богдан Хмельницький” (папір, графіт, олівець, акварель)⁸.

У свій час до ЦДАМЛМ України надійшли матеріали з фонду художніх виставок України (ф. 700), котрий містить деякі ілюстрації до

О. Данченко. Северин Наливайко.
Офорт.
ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1,
спр. 131, арк. 1.

О. Данченко. Семен Палій.
Офорт.

*ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1,
спр. 131, арк. 2.*

творів художньої літератури: ілюстрації Н. Григорової до маловідомої повісті І. Нечуя–Левицького “Запорожці” (папір, офорт)⁹, портрети героїв національно-визвольних змагань в Україні XVI–XVIII ст. Северина Наливайка, Семена Палія – художника О. Данченка (офорт, акватинта)¹⁰, робота “Козака несуть” М. Дерегуса (офорт, акватинта)¹¹, ліногравюри В. Лопати, присвячені козацькій темі, окремим творам Т. Шевченка¹².

Підсумовуючи сказане про твори живопису та графіки, присвячені темі українського козацтва, що зберігаються у

ЦДАМЛМ України, хочеться сподіватися на їх ширше оприлюднення і використання дослідниками в галузі мистецтва.

¹ ЦДАМЛМ України, ф. 58, оп. 1, спр. 110.

² ЦДАМЛМ України. Музейний фонд.

³ ЦДАМЛМ України, ф. 119, оп. 1, спр. 189–193.

⁴ ЦДАМЛМ України. Музейний фонд.

⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 165, оп. 1, спр. 9.

⁶ ЦДАМЛМ України, ф. 924, оп. 1, спр. 4, 32.

⁷ ЦДАМЛМ України, ф. 1000, оп. 2, спр. 22.

⁸ ЦДАМЛМ України, ф. 237, оп. 1, спр. 1, 2, 25, 27.

⁹ ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, спр. 119.

¹⁰ ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, спр. 131.

¹¹ ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, спр. 140.

¹² ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, спр. 275.

В обзоре раскрыто содержание отдельных архивных документов, посвященных теме изображения украинского казачества в произведениях живописи и графики.

Ключевые слова: казачество; фонд; рисунок; иллюстрации; эскиз; графика; живопись.

The review gives the content of individual archival documents on the subject of the image of the Ukrainian Cossacks in the painting and graphics works.

Key words: the Cossacks; the fond; the picture; the illustrations; the sketch; the graphics; the painting.